

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

الرحمن
علیه صاب

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

مجلس شورای اسلامی ایران

در مکتب اهل بیت علیهم السلام

جلد ۱۵

بسمه و حکم فقہی آن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمله و حکم فقہی آن

نویسنده:

مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام

ناشر چاپی:

مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام)

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶	بسمله و حکم فقهی آن
۶	مشخصات کتاب
۷	اشاره
۱۵	سخن مجمع
۱۹	مقدمه
۲۷	جزئیّت بسمله از قرآن و حکم آن در نماز
۲۷	اشاره
۲۸	جزئیّت بسم الله الرحمن الرحيم در هر سوره
۳۱	دلایل جزئیّت بسم الله الرحمن الرحيم
۳۱	۱- روایات اهل بیت (علیهم السلام)
۳۲	۲- احادیث اهل سنت
۴۰	۳- سیره و روش مسلمین
۴۱	۴- قرآنهاى اصحاب و تابعین
۴۲	تواتر جزئیّت بسم الله الرحمن الرحيم در مکتب خلفا
۴۵	دلایل عدم جزئیّت بسم الله الرحمن الرحيم و جواب آنها
۴۹	وجوب قرائت بسم الله الرحمن الرحيم در نماز
۵۴	وجوب بلند خواندن بسم الله الرحمن الرحيم در نماز
۶۰	معاویه منشأ اختلاف در جزئیّت بسم الله الرحمن الرحيم است
۶۳	منشأ تناقض روایات بسم الله الرحمن الرحيم
۶۴	نماز بدون بسم الله الرحمن الرحيم معاویه
۶۸	نتیجه و خلاصه بحث
۷۰	درباره مرکز

عنوان قرارداد: جزئیة البسملة من القرآن و حکمها فی الصلاة . فارسی

عنوان و نام پدید آور: بسمله و حکم فقهی آن [کتاب] / گروه پژوهش و پاسخ به شبهات؛ مترجم گروه از مترجمان؛ تهیه کننده اداره ترجمه معاونت فرهنگی [مجمع جهانی اهل بیت (ع)]؛ ویراستاری امرا... نصیری.

مشخصات نشر: قم: مجمع جهانی اهل بیت (ع)، ۱۴۳۵ ق. = ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۶۳ ص.؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س م.

فروست: در مکتب اهل بیت علیهم السلام؛ ۱۵.

شابک: دوره ۹۷۸-۹۶۴-۵۲۹-۲۷۰-۴؛ ۹۷۸-۹۶۴-۵۲۹-۲۸۵-۸

یادداشت: کتابنامه به صورت زیر نویس.

موضوع: بسم الله الرحمن الرحيم

موضوع: بسم الله الرحمن الرحيم -- احادیث

موضوع: احادیث اهل سنت -- قرن ۱۴

شناسه افزوده: عربی، حسینعلی، ۱۳۴۹ - ، مترجم

شناسه افزوده: نصیری، امرالله، ویراستار

شناسه افزوده: مجمع جهانی اهل بیت (ع). اداره ترجمه

شناسه افزوده: مجمع جهانی اهل بیت (ع)

رده بندی کنگره: ۱۰۲/۸/BP ج ۴۱ ۴۲۰۴۱ ۱۳۹۳

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۸

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۲۸۰۴۶

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: ٣

بسمله و حکم فقہی آن

گروه پژوهش و پاسخ به شبهات

مترجم گروه از مترجمان

تهیه کننده اداره ترجمه معاونت فرهنگی [مجمع جهانی اهل بیت (ع)]

ویراستاری امرا... نصیری.

ص: ۴

«کار اساسی شما [مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السّلام)] ... معرفی مکتب اهل بیت (علیهم السّلام) است به دنیای اسلام. بلکه به سراسر عالم، چون امروز همه دنیا تشنه معنویت اند و این معنویت در اسلام هست و در اسلامی که در مکتب اهل بیت (علیهم السّلام) معرفی می کند به نحو جامع و کاملی وجود دارد».

(از بیانات مقام معظم رهبری «مد ظله العالی»، ۱۳۸۶/۵/۲۸)

مکتب اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السّلام) که تبلور اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله) و متکی بر منبع وحیانی است، معارف ژرف و عمیقی دارد که از اتقان، استحکام و برهان برخوردار می باشد و مطابق با فطرت سلیم انسان هاست؛ بر همین اساس است که حضرت امام رضا (علیه السلام) فرمودند:

«فإنّ الناس لو علموا محاسن کلامنا لاّتبعونا» [شیخ صدوق (رحمه الله)، عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج ۲: ۲۷۵]. این مکتب غنی و نورانی در پرتو عنایات الهی و هدایت ائمه ی اطهار (علیه السلام) و نیز مجاهدت هزاران جهادگر عرصه های علم و فرهنگ در طول قرون گذشته و حال، بسط و گسترش یافته است.

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی (قدّس سره) و تأسیس نظام اسلامی با تکیه بر قوانین اسلامی و با

محوریت ولایت فقیه، افق های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جدیدی را برای انسان های آزاده به ویژه مسلمانان و پیروان و محبان اهل بیت (علیهم السلام) گشود و توجه بسیاری از نخبگان و مستضعفان جهان را به خود معطوف کرد.

مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام)، مولود این دگرگونی مبارک است که به ابتکار مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مد ظله العالی) در سال ۱۳۶۹ شمسی / ۱۹۹۰ میلادی تأسیس شد و تاکنون خدمات شایانی را در تبلیغ معارف قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) و حمایت از پیروان اهل بیت (علیهم السلام) در سراسر جهان انجام داده است.

معاونت امور فرهنگی مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام) در راستای رسالت خود جهت ارتقای شناخت و آگاهی پیروان اهل بیت (علیهم السلام) در موضوعات، سطوح، مخاطبان و عرصه های مختلف، در حوزه های تولید کتاب و مجلات به زبان های متعدد و سائر محصولات فرهنگی به فعالیت پرداخته است .

این اثر با هدف معرفی معارف اهل بیت (علیهم السلام) و پاسخ به شبهات مخالفین به ویژه وهابیان و سلفی ها تهیه شده و حاصل تلاش علمی و پژوهشی گروهی از پژوهشگران و نویسندگان فرهیخته و صاحب نظر و ارجمند می باشد.

در اینجا بر خود لازم می دانم از دبیر کل محترم مجمع، حضرات اعضای محترم شورای کتاب، مدیران محترم اداره کل پژوهش و ترجمه، رئیس محترم گروه مطالعات بنیادی، دبیر محترم شورای کتاب و گروه مطالعات بنیادی، مترجمین عزیز و همکاران اداره ی ترجمه تقدیر و تشکر نمایم. همچنین از برادرانی که در ویرایش، تایپ، مقابله، تصحیح، آماده سازی، نشر و چاپ این کتاب تلاش کردند، تشکر می کنم و توفیق همگان را از خداوند متعال مسئلت دارم.

معاونت امور فرهنگی مجمع در راستای تعمیق و پویایی آثار منتشره در حوزه ی معارف اهل بیت (علیهم السّلام) در سراسر جهان، از دیدگاه ها و پیشنهادهای اساتید، فرهیخته گان، صاحب نظران و پژوهش گران ارجمند استقبال می کند تا زمینه های بسط و گسترش هرچه بیشتر معارف اهل بیت (علیهم السّلام) فراهم گردد.

به امید تعجیل در ظهور و فرج منجی عالم بشریت حضرت مهدی (عج).

نجف لک زایی

معاون امور فرهنگی

ص: ۱۱

وحدت، همبستگی، اتحاد و انسجام، از اصول عقلانی و برخاسته از اعماق سرشت انسانی است؛ هم چنان که یک اصل ثابت، مسلّم و همیشگی دین مقدّس اسلام نیز بوده و هست و تحقّق آرمان های آفرینش و نیل به اهداف عالی آن در این راستا قابل دسترسی است و قطعاً هیچ قوم و آحاد جامعه ای، در جنگ و فتنه، نزاع و تفرقه، به خیر و سعادت و کمال انسانی، نخواهد رسید.

امام امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ سَبْحَانَهُ لَمْ يُعْطِ أَحَدًا بَفُرْقِهِ خَيْرًا مِّمَّنْ مَضَى وَلَا مِمَّنْ بَقِيَ. (۱)

«خداوند سبحان، نه به گذشتگان و نه به آیندگان، با تفرقه و جدایی خیری را عطا نکرده و نمی کند».

در سایه وحدت و یک دلی است که جامعه به آرمان ها و پله های ترقی، گام نهاده و زیباترین استحکامات را بر سرتاسر جامعه حاکم می کند و محبت و صمیمیت و صلح و صفا را می گستراند.

از این رو، می بینیم قرآن کریم با لحن محکم و با هدف هدایت، چنین می فرماید:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرِهِ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ. (۲)

ص: ۱۳

۱- (۱) - نهج البلاغه: خطبه ۱۷۶.

۲- (۲) - آل عمران: ۱۰۳.

«همه با هم، به حبل الله چنگ زنید و پراکنده نشوید و یاد بیاورید آن زمانی را که با هم دشمنی می کردید. پس خداوند دل های شما را به هم نزدیک کرد و الفت و برادری بر شما حاکم نمود و (نیز) یاد بیاورید آن زمانی را که شما، در لبه پرتگاه آتش قرار داشتید، پس خداوند شما را از آن نجات داد و خداوند این چنین آیات خود را تبیین می کند، شاید به هدایت دست یابید».

و نیز پیامبر اکرم؛ حضرت محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

«المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً». (۱)

«نسبت فرد با ایمان با مؤمن دیگر، همانند اجزای یک ساختمانند که هر جزئی از ساختمان، جزء دیگر را نگه داشته و محکم می نماید».

و نیز حضرت امام جعفر صادق (علیه السلام) می فرماید:

«المؤمن أخو المؤمن، كالجسد الواحد، إن اشتكى شيئاً منه وجد ألم ذلك في سائر جسده». (۲)

«مؤمن برادر مؤمن است، مانند آنکه یک جسد می باشند؛ اگر عضوی از آن به درد آید، درد و رنج آن به دیگر اعضا خواهد رسید».

بنابر این تفرقه، کینه توزی، نزاع و خون ریزی، هرگز مشروعیت و مصونیت نداشته و از کبائر و زشتی هاست که وجدان و عقل سلیم، آن را بی اساس و بی فرهنگی معرفی کرده و در دین اسلام هم شدیداً مورد نکوهش و توبیخ قرار گرفته و مرتکب آن را به عذاب الهی، وعده داده است.

جهالت جاهلان و دسیسه دسیسه گران و فتنه انگیزان، در طول تاریخ مسلمین، کوشیده است که وحدت صفوف و یک پارچگی مسلمین، به جنگ و

ص: ۱۴

۱- (۱) - اصول کافی ۱۶۶/۲؛ نهج الفصاحه: ۷۷۹؛ کنز العمال: ۱۴۱/۱.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۴۸/۶۱.

خون ریزی تبدیل شده و کینه و بغض و بد بینی و اِتهام به خروج از دین و ورود در شرک را گسترش دهد. بنا بر این بر مسؤلان و رهبران اُمّت و بر آحاد جامعه اسلامی، فرض و حتم است که اجازه ندهند چنین فضائی بر جامعه اسلامی حاکم گردد و در نتیجه ذخائر و ثروت های امت اسلام، توسط مستکبران روزگار و کافران خوش رنگ و نگار و صاحبان تراست ها و کارتل ها به راحتی و سهولت، غارت شود.

ما پیروان اهل بیت (علیهم السّلام)، بر خود لازم می دانیم جهت وحدت بیشتر مسلمین و زدودن موانع این اتّفاق و انسجام، نسبت های ناروائی که در طول تاریخ، به ویژه در این سال های اخیر، به مکتب اهل بیت (علیهم السّلام) و به صورت ناجوانمردانه نسبت داده شده، از خود دور کنیم و با تمام وجود، از این تهمت ها و نسبت ها توسط تکفیری ها و جریاناتی که آلت دست انگلیسی ها، صهونیست ها، و غارتگران امریکا و ... هستند، اعلان انزجار و تبری بجویم.

از باب نمونه:

۱ - ما که کتاب آسمانی مصون از تحریف، یعنی قرآن کریم را تنها کتاب همه مسلمین و بدون آن که کم و زیاد شده باشد و عیناً، همان قرآن کریم حضرت خاتم الانبیاء محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله) و ثقل اکبر و سرتاسر آن را داعی توحید و یکتاپرستی می دانیم؟

- ما که بزرگ ترین موفقیت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را نفی بتها (اصنام) و نفی عبادت لات و عزّی و اعلان و تحقّق کلمه توحید «لا إله إلا الله» می دانیم؟

- ما که خطبه های غزای توحیدی مولی الموحدين امیر المؤمنین (علیه السلام) را - شبانه روز - در مراکز آموزشی و پژوهشی، دانشگاه ها و حوزه ها و محافل علمی و تربیتی مان به تلاوت و تدریس و استضاءه می نشینیم؟

ص: ۱۵

- ما که در مساجد و مراکز عبادتی مان ، متون سراسر توحید اهل بیت پیامبر(صلی الله علیه و آله) را همانند دعای کمیل از امام علی(علیه السلام)، دعای عرفه از امام حسین(علیه السلام) و دعای ابو حمزه ثمالی از امام سجاد(علیه السلام) و ده ها دعای توحیدی دیگر تلاوت می شود و طنین انداز است:

«... متی غَبَّتْ حَتَّى تَحْتَاجَ إِلَى دَلِيلٍ يَدُلُّ عَلَيْكَ... عَمِيْتُ عَيْنٌ لَا تَرَكَ... مَاذَا وَجَدَ مَنْ فَقَدَكَ وَمَا أَلْمَذَى فَقَدَ مَنْ وَجَدَكَ...».

(۱)

- ما که هزاران اثر معرفتی و توحیدی همچون کتاب توحید شیخ اقدم «صدوق» را داریم، ما که ...

با همه این اوصاف، به صورت جاهلانه و مزورانه و مزدورانه به هدف بدبین کردن سایر مسلمین ناجوانمردانه به شرک متهم شده و می شویم!!! (فما لهم کیف یحکمون)!!؟!!

۲- اعتقاد به امام مهدی(علیه السلام) و مهدویت، ریشه قرآنی دارد و مذاهب و فرق اسلامی - روی هم رفته - به آن اعتراف دارند تا جائی که انکار آن را موجب قتل منکر آن دانسته اند. (۲)

و نیز جایگاه رفیعی از سنت و معرفت اسلامی را برای آن حضرت ذکر کرده اند و قاطبه علمای اهل بیت(علیهم السّلام) و بسیاری از علمای مذاهب اسلامی، روایات و احادیث و اخباری که در شأن و ولادت آن حضرت است، مورد تصریح و تصحیح و اعتراف قرار داده اند؛ مانند صاحب سنن ترمذی، قرطبی مالکی، ابوجعفر عقیلی، سیوطی، ابن حجر عسقلانی، حاکم نیشابوری، بیهقی، ابن اثیر، بغوی، ابن قیم، ذهبی، تفتازانی، ابن کثیر دمشقی، جزری شافعی، عبدالوهاب شعرانی، متقی هندی، عبدالباقی زرقانی، سفارینی حنبلی، محمد امین

ص: ۱۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۲۶/۹۵ (بخشی از دعای عرفه).

۲- (۲) - همانند ابن حجر هیتمی شافعی، شیخ صبای حنفی، خطابی مالکی، یحیی حنبلی و...

سویدی، شوکانی، مؤمن شبلنجی، قنوجی بخاری، کتانی مالکی، خضر مصری، غماری شافعی، ناصر الدین البانی، ابوالعلی مودودی، کمال الدین ابن طلحه شافعی، یاقوت حموی، ابو نعیم اصفهانی، ابن جوزی حنبلی، گنجی شافعی، جوینی شافعی، ابن علی شافعی همدانی، حمد الله مستوفی، ابن شحنة حلبی حنفی، خواجه پارسا حنفی، ابن صباغ مالکی، سراج رفاعی، ابن طولون دمشقی، ابو عیّاس قرمانی حنفی، ابن عامر شیراوی، سباط قاضی حنفی، قندوزی حنفی، حمزوی شافعی مصری، زرکلی سلفی، یونس سامرای، احمد طوسی بلاذری، ابن شاکر بدری شافعی، عبدالکریم یمانی، صبان شافعی، ابن عماد دمشقی حنبلی و غیر اینان... .

حال نگاه بیندازید و ببینید:

امام مهدی(علیه السلام) و مهدویت - که در کتاب و سنت، محکم ترین ریشه و اساس و برهان و این همه معترف به تواتر و صحت و ولادت و حیات از جمیع فرق اسلامی دارد- چگونه با زشت ترین تعبیرها مورد استهزاء و تمسخر و افتراء و نسبت های ناروا قرار گرفته است؟!.

از این عصاره انبیاء و خلف اوصیا، گاهی به «امام مزعوم» و گاهی به «معدوم» و ... تعبیر می شود!! و گاهی می نویسند که شیعیان کنار سرداب حله یا سرداب بغداد، یا سرداب سامرا (1) و یا ... مرکبی را آماده می کنند تا آن که او وقتی که از آن سرداب خارج شد، سوار آن مرکب شود!. اینان هنگام نماز هم، هم چنان در کنار مرکب باقی می مانند، زیرا ممکن است که در همان وقت از سرداب خارج شود و کسی کنار مرکب نباشد تا او را سوار کنند!!.

ص: ۱۷

وارونه نشان دادن حقایق، تحریف و سیاه‌نمایی در زمینه اعتقادات و معارف حقه اهل بیت (علیهم‌السلام) توسط دشمنان و بقاء بر میت‌های آکله‌الاکباد و آنان که گوینده «لااله الا الله و محمد رسول الله» و معتقدان معاد و محشر و اهل قبله و قرآن را همانند گوسفند سر می‌برند و جهت جلب رضایت سردمداران کفر و غاصبان قدس، همه‌گونه خوش‌خدمتی دارند و در تمام دوران ننگین رژیم جعلی و سفاک صهیونیستی، در حمایت از مظلومین فلسطین، و مقدسات مسلمین حتی یک فشنگ و یا تیری رها نکرده‌اند، اما هر روز شاهد آنیم که دسته‌دسته اهل قبله و توحید و بعثت و معاد را با کمال شقاوت و بی‌رحمی، قطعه‌قطعه و به آتش می‌کشند و فتنه و تفرقه را بین امت اسلام می‌گسترانند.

لازم به تذکر است: این دو مورد به عنوان نمونه بود و گرنه مسلمانان هر روزه شاهد نشر و بسط صدها مورد دیگر با هزاران سایت و کتاب و مقالات و نرم‌افزار، توسط این مجموعه فاقد عاطفه و رحم و متحجر و تکفیری با هدف شوم تفرقه‌افکنی و جنگ و جدال در امت اسلامی می‌باشند، فالی الله المشتکی.

در هر صورت، ما به عنوان این که به حفظ وحدت مسلمین و قطع ید اجانب از بلاد اسلامی و زدودن اتهامات و افتراءات از مکتب اسلام و معارف اهل بیت (علیهم‌السلام) مکلفیم، بر خود واجب می‌دانیم جهت زایل کردن بدبینی از ذهنیتی که اینان در بین عموم مسلمین با دروغ، نفاق، افتراء و بهتان ساخته‌اند، اقدام نماییم و انزجار و بی‌زاری خود را از این تفرقه‌افکنان و جنگ‌افروزان وابسته به استکبار و کفر جهانی، اعلان نماییم.

مجموعه «فی رحاب اهل البیت (علیهم السّلام)» (۱) حدود چهارده سال پیش، جهت زدودن این ذهبت و زدودن برخی از موانع وحدت، در معاونت امور فرهنگی مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام و با کمک، مساعدت و همکاری گروهی از فضلا و محققین (۲)، طراحي و سپس مورد تنظيم و تدوين قرار گرفت.

بحمدالله به سرعت و به طور گسترده و چشمگیر، مورد استقبال محافل علمی و پژوهشی و علاقه مندان و دوستان وحدت مسلمین، قرار گرفت.

شخصیت های علمی و دست اندرکاران نشر و قلم و گروه های محاوره و مناظره، در همان زمان تدوین و نشر، پیشنهاد ترجمه ی این مجموعه را به زبان های زنده دنیا دادند که بحمدالله ترجمه فارسی آن توسط اداره ترجمه

ص: ۱۹

۱- (۱) - این مجموعه بیش از چهل جلد است که هر یک از آنها به یک موضوع و یک شبهه اختصاص دارد و به زبان عربی و با سبک مقارنه و ارائه دلایل تنظیم یافته است.

۲- (۲) - جهت تقدیر از زحمات عزیزانی که در این مجموعه به نوعی تلاش داشته و نقشی که در تحقق این کار علمی و فرهنگی داشته اند. متذکر می شویم: ۱- ابوالفضل اسلامی (علی)؛ مسؤول گروه و مشرف علمی پروژه. ۲- سید منذر حکیم؛ پیگیر امور مجموعه. ۳- ۵- سید عبدالرحیم موسوی (رحمه الله)، شیخ عبدالکریم بهبهانی و صباح بیاتی؛ تهیه کنندگان بعضی از متون مجموعه. ۶- ۹- شیخ عبدالأمیر سلطانی، شیخ محمد هاشم عاملی، شیخ محمد امینی و شیخ علی بهرامی؛ تصدی مسائل استخراج و مقابله. ۱۰- ۱۳- سید محمدرضا آل ایوب، عباس جعفری، حسین صالحی و عزیز عقابی؛ در مسائل تصحیح و تطبیق و روند امور. ضمن آن که از نظرات ارزشمند آقایان: شیخ جعفر الهادی (خوشنویس)، شیخ محمد هادی یوسفی غروی، استاد صائب عبدالحمید و غیر اینان در برخی از این متون استفاده کرده ایم. جزاهم الله خیر الجزاء. (ناشر)

معاونت امور فرهنگی، آماده گردید و اینک مورد بررسی مجدد و ویراستاری قرار گرفت و تقدیم علاقه مندان می شود.
امید است که این تلاش و جهاد فرهنگی، مورد قبول پروردگار متعال و عنایت حضرت بقیه الله الأعظم (عج) قرار گرفته باشد.

گروه مطالعات بنیادی

ابوالفضل اسلامی (علی)

۱۳۹۲/۸/۲۸

ص: ۲۰

از جمله اموری که مذاهب اسلامی در آن اختلاف دارند، مسأله بسم الله الرحمن الرحيم است مبنی بر این که: آیا بسم الله الرحمن الرحيم جزء آیات سوره حمد و یا همه سوره های قرآن است؟ یا این که نه جزء حمد و نه جزء سوره های دیگر قرآن است؟ و طبعاً این اختلاف به قرائت نماز هم سرایت کرده؛ همچنان که در کیفیت قرائت آن به صورت جهر و (بلند) یا به صورت اخفات (و آهسته) اختلاف است.

و این بحث متکفل بیان حقیقت در این مسأله و فروع متعلق به آن با تکیه بر مصادر مذاهب اربعه است. و شاید در خلال بحث، مهمترین نتیجه ای که به ذهن خواننده گرامی برسد، این است که حقایق و مسلمات تاریخی صدر اسلام، بیانگر این است که این اختلاف، هیچ گونه ربطی به صحابه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و فقاهت و اجتهاد فرقه ها و مذاهب ندارد بلکه دست سیاست معاویه خواسته که

چنین بدعتی را در شریعت اسلامی و عبادات مسلمین - بر خلاف سیره و روش پیغمبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و مسلمانان - وارد کند. و همین سیاست حکومتی، فرقه‌ها و مذاهب را تحت تأثیر قرار داده که برای چنین بدعتی، به دنبال توجیه و تراشیدن دلیل و زمینه پذیرش بروند. (۱)

جزئیات بسم الله الرحمن الرحیم در هر سوره

امامیه و پیروان اهل بیت (علیهم السّلام) با اتفاق بسم الله الرحمن الرحیم را جزء هر سوره می دانند که در ابتدای آن قرار دارد. ابن عباس، ابن مبارک و اهل مکه مانند ابن کثیر و اهل کوفه؛ مانند: عاصم و کسائی و غیر آنان جز حمزه و اغلب اصحاب شافعی، (۲) همگی همانند شیعیان بسم الله الرحمن الرحیم را جزء قرآن کریم می دانند.

همچنین قرّای مکه و کوفه به آن جزم دارند (۳) و این قول از ابن عمر، ابن زبیر، ابی هریره، عطاء، طاووس، سعید بن جبیر، مکحول،

ص: ۲۲

۱- (۱) - این بحث، به نحو اساسی، از کتاب: البیان فی تفسیر قرآن، تألیف آیه الله خوئی (ره) صفحه ۴۴۸-۴۳۸ و کتاب: القرآن الکریم و روایات المدستین، تألیف علامه سید مرتضی عسکری، جلد ۲، صفحه ۶۷-۳۷ استفاده شده است.

۲- (۲) - تفسیر آلوسی: ۱/ ۳۹.

۳- (۳) - تفسیر شوکانی: ۱/ ۷.

زهري، احمد بن حنبل - در نقلی از او - ، اسحاق بن راهویه و ابو عبيد قاسم بن سلام حکایت شده است (۱). و این قول از ثوری و محمد بن کعب به وسیله بیهقی نقل شده است (۲).

فخر رازی همین نظر را در تفسیرش اختیار نموده و آن را به قرّای مکه و کوفه و بیشتر فقهای حجاز و ابن مبارک و ثوری نسبت داده است.

جلال الدین سیوطی هم این نظر را مختار خود قرار داده و ادّعا نموده است که:

«روایات - به تواتر معنوی - دلالت دارند بر این که بسم الله الرحمن الرحيم جزء آیات هر سوره قرآن می باشد». (۳)

برخی از شافعی ها و حمزه گفته اند:

« بسم الله الرحمن الرحيم فقط در سوره ی حمد - و نه در سوره های دیگر - جزء آیات قرآن می باشد». و این قول همانند قول اول، به احمد بن حنبل نسبت داده است. (۴)

مالک، ابو عمرو و یعقوب گفته اند:

ص: ۲۳

۱- (۱) - تفسیر ابن کثیر: ۱۶ / ۱.

۲- (۲) - تفسیر خازن: ۱۳ / ۱.

۳- (۳) - الاتقان: ۱ / ۲۷۰.

۴- (۴) - تفسیر آلوسی: ۱ / ۳۹.

« بسم الله آیه مستقلی است و جزء سوره حمد و یا دیگری نمی باشد. بسم الله جهت تیمن و تبرک برای مشخص نمودن اول سوره ها و جدا نمودن دو سوره از هم نازل شده است و این دیدگاه بین حنفیه مشهور است». (۱)

البته بیشتر حنفی ها گفته اند:

«قرائت بسم الله در نماز قبل از سوره فاتحه واجب است و زاهدی از مجتبی نقل کرده که وجوب قرائت آن در هر رکعت، به طریق صحیحی از ابی حنیفه نقل شده است». (۲)

مالک معتقد است:

« بسم الله اگر مستقلاً خوانده شود، مکروه است و به خاطر دوری از اختلاف، مستحب می شود». (۳)

در این مسأله آرا و نظرات دیگری هست که اشاره به آنها بی فایده است و مهم برای ما آن است که دلیل و برهان مذهب حق اهل بیت (علیهم السلام) را در طی چند امر بیان نماییم.

ص: ۲۴

۱- (۱) - تفسیر آلوسی: ۱ / ۳۹.

۲- (۲) - تفسیر آلوسی: ۱ / ۳۹..

۳- (۳) - الفقه علی المذاهب الاربعه: ۱ / ۲۵۷.

۱- روایات اهل بیت (علیهم السلام)

روایات صریح و صحیحی از اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مبنی بر جزء قرآن بودن بسم الله نقل شده است (۱) و با داشتن این گونه روایات صریح و صحیح از عدل و همسنگ قرآن؛ یعنی اهل بیت (علیهم السلام) که تمسک و رجوع به آنان از ناحیه پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) واجب گردیده - نیازی به پیدا کردن دلیل دیگری نمی باشد. (۲)

الف - معاویه بن عمار می گوید:

«از حضرت امام جعفر صادق (علیه السلام) پرسیدم: وقتی به نماز می ایستم آیا بسم الله الرحمن الرحيم را در سوره فاتحه قرائت نمایم؟ فرمود: آری. پرسیدم: بعد از قرائت سوره فاتحه باید بسم الله را با سوره هم قرائت نمایم؟ فرمود: آری». (۳)

ب- یحیی ابن ابی عمران همدانی می گوید:

ص: ۲۵

۱- (۱) - برای آگاهی بر روایات مذکور، ر.ک: فروع کافی ۳/۳۱۲، باب قرائت قرآن؛ استبصار، باب جهر به بسم الله الرحمن الرحيم: ۱/۳۱۱؛ تهذیب، باب کیفیت نماز و صفت آن: ۱/۲۱۸، ۱۵۳؛ وسائل الشیعه، باب بسم الله الرحمن الرحيم آیه ای از فاتحه است: ۱/۳۵۲.

۲- (۲) - بعضی از مصادر این بحث در کتاب البیان فی تفسیر القرآن، آیه الله خوئی، صفحه ۳۹۸، ۱۸ می باشد.

۳- (۳) - کافی: ۳/۳۱۲، چاپ دار الکتب الاسلامیه.

«به حضرت امام محمّد باقر (علیه السلام) نوشتم: فدایت شوم! چه می فرمایید در مورد کسی که بسم الله را با سوره حمد در نمازش - که به تنهایی خوانده - قرائت کرده است، ولی وقتی که سوره حمد را تمام کرده بدون بسم الله وارد سوره دیگری شده است؟ البتّه عبّاسی می گوید: اشکالی ندارد. آن حضرت با دست خود نوشت: به رغم انف عبّاسی، نمازش را باید اعاده کند». (۱)

ج- در روایت صحیح ابن ابی اذینه آمد است:

«... هنگامی که تکبیره الاحرام را گفت و نماز را آغاز کرد، خداوند متعال به او وحی فرمود: نام مرا ببر، به همین خاطر بسم الله در اوّل سوره قرار داده شده است...». (۲)

۲- احادیث اهل سنت

روایات زیادی از طریق اهل سنت در این زمینه وارد شده که برخی از آنها در این جا ذکر می شود:

الف - انس می گوید:

«روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در میان ما بود که در این حال، کمی چُرت زدند، آنگاه سر خود را با تبسم بلند کرد. ما به او گفتیم: چه

ص: ۲۶

۱- (۱) - کافی: ۳/ ۳۱۳.

۲- (۲) - کافی: ۳/ ۴۸۵.

چیز شما را خندانند؟ فرمود: همین حالا- سوره ای بر من نازل شد و چنین خواند: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُؤُتْرَ...» (۱)

ب- دارقطنی با سند صحیح روایت می کند که:

«از امام علی (علیه السلام) راجع به سبع مثنائی سؤال شد، آن حضرت فرمود: الحمد لله رب العالمین . به آن حضرت گفته شد: سوره حمد، شش آیه است پس چگونه شش آیه به سبع مثنائی تعبیر شده است؟ فرمود: بسم الله الرحمن الرحيم خودش یک آیه است.» (۲)

ج- و نیز دارقطنی با سند صحیح از ابو هریره روایت می کند که پیغمبر خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«وقتی که سوره حمد را می خوانید بسم الله الرحمن الرحيم را (هم) بخوانید؛ زیرا حمد، امّ القرآن، امّ الكتاب و سبع مثنائی است و بسم الله یکی از آیات آن می باشد.» (۳)

د- ابن خزیمه و بیهقی با اسناد صحیح از ابن عباس روایت کرده اند که گفته است:

ص: ۲۷

۱- (۱) - صحیح مسلم، باب ادلته قایلین آیه بودن بسم الله الرحمن الرحيم؛ سنن نسائی، باب قرائت بسم الله الرحمن الرحيم / ۱

۱۴۳؛ سنن ابی داوود، باب جهر به بسم الله الرحمن الرحيم: ۱ / ۱۲۵.

۲- (۲) - الاتقان، نوع ۲۷- ۱: ۱۳۶ / ۲۲.

۳- (۳) - الاتقان، نوع ۲۷- ۱: ۱۳۶ / ۲۲.

«سبع مثانی، فاتحه الكتاب است. گفته شد: سوره فاتحه شش آیه است، چگونه به سبع و هفت تعبیر شده است و هفت آن کجاست؟ گفت: بسم الله الرحمن الرحيم است».^(۱)

ه- و نیز با اسناد صحیح از طریق سعید بن جبیر، از ابن عباس روایت کرده اند که گفته است:

«شیطان عظیم ترین آیه قرآن؛ یعنی بسم الله الرحمن الرحيم را از مردم دزدیده است».^(۲)

و- سعید بن جبیر، از ابن عباس روایت کرده که او گفته است:

«مسلمانان، پایان سوره را نمی دانستند تا این که بسم الله نازل می شد و هنگامی که بسم الله الرحمن الرحيم نازل می گشت، می دانستند که سوره پایان یافته است».^(۳)

ز- سعید، از ابن عباس روایت کرده است:

«هنگامی که جبرئیل بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل می شد و بسم الله الرحمن الرحيم را قرائت می کرد، آن حضرت می دانست که سوره است».^(۴)

ح- ابن جریر می گوید:

ص: ۲۸

۱- (۱) - الاتقان، نوع ۲۷- ۱: ۲۲/۱۳۶؛ مستدرک حاکم: ۱/ ۵۵۱.

۲- (۲) - الاتقان، نوع ۲۷- ۱: ۲۲/۱۳۵؛ سنن بیهقی، باب افتتاح قرائت در نماز: ۲/ ۵۰.

۳- (۳) - مستدرک حاکم: ۱/ ۲۳۲.

۴- (۴) - مستدرک حاکم: ۱/ ۲۳۱.

«پدرم از سعید بن جبیر مرا خبر داد که گفته است: به تحقیق سبع مثانی (که) بر تو فرستادیم، امّ القرآن است. پدرم گفت: سعید بن جبیر بسم الله الرحمن الرحیم را که یکی از هفت آیه است، بر من قرائت کرد. و نیز گفت: ابن عبّاس آن را بر من قرائت کرد؛ همچنان که من بر تو قرائت نمودم. سپس گفت: بسم الله یکی از هفت آیه است. ابن عبّاس گفت: خداوند آیه بسم الله را برای شما نازل کرده و برای هیچ کس قبل از شما نازل ننموده است». (۱)

ط- عبد الله بن عباس می گوید:

« بسم الله الرحمن الرحیم آیه است». (۲)

ی - طلحه بن عبید الله می گوید:

«رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرموده: هر کس بسم الله الرحمن الرحیم را ترک نماید، به حقیقت، آیه ای از کتاب خدا را ترک نموده است». (۳)

ک- ابن عمر می گوید:

« بسم الله الرحمن الرحیم در هر سوره نازل شده است». (۴)

ل- ابن عباس می گوید:

ص: ۲۹

۱- (۱) - مستدرک حاکم، فضائل قرآن: ۵۵۰.

۲- (۲) - الدرّ المنثور: ۷/۱ نقل از ابن ضریس.

۳- (۳) - الدرّ المنثور: ۷/۱ نقل از ثعلبی.

۴- (۴) - الدرّ المنثور: ۷/۱ نقل از واحدی.

«پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) فاصله و پایان سوره ها را نمی دانست تا این که بسم الله الرحمن الرحیم بر او نازل می شد. بزار و طبرانی در تَمَّیْهُ روایت افزوده اند: هنگامی که بسم الله نازل می شد، پیامبر می دانست که سوره پایان پذیرفته و سوره دیگری شروع شده است».^(۱)

م- در روایت ابن مسعود آمده:

«ما فاصله دو سوره را نمی دانستیم تا این که بسم الله نازل می شد».

ن- سعید بن جبیر گفته:

«مسلمانان در زمان رسول خدا(صلی الله علیه و آله) پایان سوره را نمی دانستند تا این که بسم الله الرحمن الرحیم نازل می شد و هنگامی که بسم الله نازل می گشت، متوجه می شدند که سوره پایان یافته و سوره دیگری شروع شده است».^(۲)

س- ابن عباس می گوید:

«از علی ابن ابی طالب(علیه السلام) پرسیدم: چرا بسم الله الرحمن الرحیم در سوره براءت نوشته نشده است؟ فرمود: زیرا بسم الله

ص: ۳۰

۱- (۱) - سنن ابی داوود، کتاب نماز، باب کسانی که بسم الله الرحمن الرحیم را با جهر خواندند: ۱/ ۲۰۹؛ سنن بیهقی: ۲/ ۴۳؛ مستدرک حاکم: ۱/ ۲۳۲ و حاکم گفته: این، حدیث صحیح است. و ذهبی گفته: این حدیث ثابت است. و ر.ک: مجمع الزوائد هیثمی: ۶/ ۳۱۰ و الدر المنثور سیوطی: ۱/ ۷ از طبرانی و بیهقی.

۲- (۲) - الدر المنثور: ۱/ ۷ از بیهقی در شعب الایمان؛ مصنف عبد الرزاق: ۲/ ۹۲.

الرحمن الرحيم امان است و سورة براءت با شمشير نازل شده است». (۱)

در مقابل این همه روایات، دو روایت وجود دارد که دلالت می کنند بسم الله جزء سوره نیست:

یکی: از آن دو روایت، روایت قتاده از انس بن مالک است که می گوید:

«با رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، ابو بکر، عمر و عثمان نماز خواندم و از هیچ کدام نشنیدم که بسم الله الرحمن الرحيم را بخواند». (۲)

دومین: روایت، روایت ابن عبد الله بن مغفل یزید بن عبد الله است که گفته:

«پدرم هنگامی که از من شنید بسم الله الرحمن الرحيم می گویم، گفت: فرزندم! این کار را نکن و بسم الله الرحمن الرحيم را نگو؛ زیرا مبعوض ترین امور نزد اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همان بدعت گذاری است؛ من با رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، ابو بکر، عمر و عثمان نماز خوانده ام و از هیچ یک از آنان نشنیدم که بسم الله را بخوانند،

ص: ۳۱

۱- (۱) - الدرّ المنثور، در تفسیر سورة توبه.

۲- (۲) - مسند احمد: ۳/ ۲۷۸، ۲۷۳، ۱۷۷؛ صحیح مسلم، باب ادله قایلین به عدم جهر به بسم الله الرحمن الرحيم ۲/ ۱۲؛ سنن نسائی، باب ترک جهر به بسم الله الرحمن الرحيم: ۱/ ۱۴۴.

پس تو هم آن را نخوان و هنگامی که خواستی قرائت بخوانی، بگو: الحمد لله رب العالمین». (۱)

جواب روایت اوّل، علاوه بر این که با روایات اهل بیت (علیهم السّلام) مخالف است، از چند جهت قابل اعتماد نیست:

اوّل: این روایت با روایات فراوانی که - تعدادی از آنها سندشان صحیح است و از طریق اهل سنّت نقل شده و دارای تواتر معنوی می باشند - معارض می باشد؛ بنابراین، چگونه می توان این روایت را تصدیق نمود؟! با این که ابن عبّاس، ابو هریره و امّ سلمه گواهی داده اند که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرتّباً بسم الله را قرائت می کرد و آن را یک آیه از فاتحه الكتاب حساب می کرد و ابن عمر، مرتّباً می گفت: «اگر قرائت نمی شود چرا نوشته شده است؟». (۲)

و علی (علیه السلام) می فرمود:

هر کس بسم الله را قرائت نکند (حقّ) آن را نا تمام گذاشته است. و می فرمود: تمام و کمال سبع مثنائی بسم الله است». (۳)

دوم: این روایت با قرائت بسم الله در نماز که بین مسلمانان رایج بوده مخالف است، به طوری که معاویه در یکی از دوران و روزهای

ص: ۳۲

۱- (۱) - مسند احمد: ۴/ ۸۵. ترمذی بیشتر آن را با اختلاف کمی، در باب ما جاء فی ترک الجهر بالبسمله، صفحه ۴۳ نقل کرده است.

۲- (۲) - سنن کبری: ۲/ ۴۳.

۳- (۳) - الدرّ المثور: ۱/ ۷.

خلافتش، آن را در نماز نخواند، مسلمانان با اعتراض به او گفتند: «دزدیدی یا فراموش کردی؟»؛ (۱) بنابراین، چگونه می توان پذیرفت که رسول خدا و کسانی که بعد از پیامبر بوده اند، بسم الله را نخوانده باشند؟

سوم: این روایت با آنچه به طور مستفیض از خود انس نقل شده، مخالف است:

ا- قتاده از انس روایت کرده که:

«قرائت رسول خدا با مد بود، سپس بسم الله را قرائت نمود و بسم الله الرحمن الرحيم را با مد خواند». (۲)

ب- شریک از انس روایت کرده که:

« شنیدم از رسول خدا که بسم الله را بلند می خواند. حاکم نیشابوری می گوید: راویان این حدیث همه ثقه و مورد اعتماد می باشند».

ج- عسقلانی روایت می کند:

«من پشت سر معتمر بن سلیمان خیلی زیاد نماز صبح و مغرب را خواندم و او بسم الله را قبل از فاتحه و بعد از آن بلند می خواند و شنیدم معتمر می گوید: من، پیوسته در نماز از پدرم پیروی می کنم و پدرم

ص: ۳۳

۱- (۱) - سنن بیهقی: ۴۹ / ۲.

۲- (۲) - سنن بیهقی، باب آغاز قرائت در نماز با بسم الله الرحمن الرحيم ۴۶ / ۲؛ مستدرک، حدیث جهر به بسم الله الرحمن الرحيم: ۲۳۳ / ۱.

می گفت: من، پیوسته در نماز از انس بن مالک پیروی می کنم و انس بن مالک می گفت: من، پیوسته در نماز از پیامبر(صلی الله علیه و آله) پیروی می کنم.

حاکم نیشابوری می گوید: راویان این حدیث، همگی ثقه و مورد اعتمادند». (۱)

جواب روایت دوم - که روایت عبد الله بن مغفل است - به این نحو است که: از جواب روایت اول معلوم می شود روایت دوم مشتمل است بر چیزی که با بدیهیات اسلام مخالف است؛ زیرا هیچ فرد مسلمانی در این که بسم الله قبل از حمد و سوره مستحب است و لو به قصد تیمن و تبرک (نه آن که جزء باشد) شکی ندارد، (۲) پس چگونه ابن مغفل، ادعای بدعت آن را نموده است؟!؟

۳- سیره و روش مسلمین

سیره مسلمین بر قرائت بسم الله در اوایل سوره ها - به جز سوره براءت - بوده است و به تواتر ثابت شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روشش خواندن بسم الله بوده است. و اگر چنانچه بسم الله از قرآن نبود، رسول خدا(صلی الله علیه و آله) لازم بود که آن را صریحاً بیان کند؛ زیرا وقتی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در مقام بیان شریعت است و بسم الله را قرائت

ص: ۳۴

۱- (۱) - مستدرک: ۱ / ۲۳۴-۲۳۳.

۲- (۲) - التفسیر الکبیر: ۱ / ۲۰۹.

می کند، ظهور دارد در این که آنچه قرائت می کند، قرآن است، پس اگر بعضی از آنچه قرائت می کند، قرآن نباشد و به آن تصریح نکنند، چنین کاری اغرا و انداختن دیگران در جهل است و این کار، قبیح و زشت است و قبح و زشتی آن نسبت به اموری که مربوط به وحی می شود، بیشتر است. و اگر چنانچه رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آن تصریح کرده باشد، می بایست به تواتر به ما برسد، در حالی که این مطلب حتی به خبر واحد هم نقل نشده است.

۴- قرآنه‌ای اصحاب و تابعین

بدون شک، تمام قرآنه‌ای اصحاب و تابعین - پیش از جمع آوری عثمان و پس از آن - بسم الله داشته اند و اگر بسم الله جزء قرآن نبود، آن را در قرآنها ثبت نمی کردند؛ زیرا اصحاب نمی گذاشتند چیزی که از قرآن نیست، داخل قرآن شود و حتی بعضی از قدا ما نمی گذاشتند که قرآن نقطه و حرکت گذاری شود؛ بنابراین، ثبت بسم الله توسط همین افراد در قرآنها یشان گواه آن است که بسم الله همانند آیات تکراری دیگر قرآن، جزء قرآن است.

این چنین دقت و مراقبت از اصحاب و تابعین در رابطه با قرآن، بطلان این احتمال را که ثبت بسم الله به خاطر فاصله انداختن بین سوره هاست، آشکار می سازد.

و همچنین ادعای این که بسم الله در حمد ثابت است و در برائت ثابت نیست را نیز باطل می کند. و اگر بسم الله برای فاصله انداختن بود، می بایست اوّل سورۀ برائت هم باشد و به عکس، در سورۀ حمد نباشد و همین به طور قطع می فهماند که بسم الله جزء آیات حمد - نه برائت - می باشد.

تواتر جزئیّت بسم الله الرحمن الرحيم در مکتب خلفا

فخر رازی می گوید:

«با نقل متواتر ثابت شده که بسم الله کلامی است که خدا آن را بر محمّد (صلی الله علیه و آله) نازل کرده و در مصحف به خط قرآن ثبت شده است».^(۱)

و نیز گفته:

«هر چیزی که قرآن نیست، به عنوان خطّ قرآن ثبت نشده است. آیا ملاحظه نمی کنید که اینان (خلفا و اصحاب) نگذاشته اند که نام سوره ها و علائیم (اعشار و اخماس)؛ یعنی دهگان و پنجاهگان آیه ها در قرآنها نوشته شود؟ و هدف این بوده که غیر قرآن، با قرآن، مخلوط نشود و اگر بسم الله از قرآن نبود، جزء خطوط قرآن ثبت نمی گردید. و این که همه آنان آن را جزء خطّ قرآن ثبت کرده اند، می فهمیم که بسم الله از قرآن است».^(۲)

ص: ۳۶

۱- (۱) - تفسیر رازی: ۱ / ۱۹۵.

۲- (۲) - تفسیر رازی: ۱ / ۱۹۷.

سیوطی در تواتر بودن کسانی که تواتر جزئیت بسم الله از سوره را منکرند، گفته:

در تواتر بودن جزئیت بسم الله همین مقدار کافی است که در مصحفهای افراد، ثبت شده است، با این که آنان چیزی خارج از قرآن مانند نام سوره ها و آمین و اعشار (دهگان آیه ها) را در قرآن نمی نوشتند. و اگر بسم الله قرآن نباشد، آنان اجازه نمی دادند که به خط قرآن بدون تمیز نوشته شود؛ چون که این کار موجب می شد که حمل بر قرآن بودن آن شود و چنین مطلبی درباره اصحاب تصوّر و اعتقادش جایز نیست. چگونه آنان موجب فریب مسلمین شوند؟ و چیزی که از قرآن نیست، حمل بر قرآن نمایند و چنین عقیده ای درباره اصحاب، جایز نیست و اگر چنانچه گفته شود که بسم الله به خاطر فاصله انداختن بین سوره ها ثبت شده است، جوابش این است که :

اولاً: چنین کاری فریبکاری است و ارتکاب آن به مجرد فاصله انداختن، جایز نیست.

ثانیاً: اگر برای فاصله باشد، می بایست بین سوره براءت و انفال هم نوشته می شد. (۱)

عده ای از دانشمندان، کتابهای مستقلى را در وجوب قرائت بسم الله نوشته اند؛ مانند:

ص: ۳۷

۱- ابن خزیمه (متوفای ۳۱۱هـ - ق.) کتاب بسمله.

۲- خطیب بغدادی (متوفای ۴۶۳هـ - ق.) کتاب الجهر بالبسمله.

۳- ابو سعید بوشنجی (متوفای ۵۳۶هـ - ق.) کتاب الجهر بالبسمله.

۴- جلال الدین محلی شافعی (متوفای ۸۶۴هـ - ق.) کتاب الجهر بالبسمله.

۵- علی بن عبد العزیز دولابی، از اصحاب مورخ معروف طبری، کتاب بسم الله الرحمن الرحيم .

۶- دارقطنی (متوفای ۳۸۵هـ - ق.) یک جلد در بسم الله و آن را تصحیح کرده است . (۱)

ص: ۳۸

۱- (۱) - الف - الدر المنثور: ۷/۱. ب- ترجمه خطیب بغدادی، نقل از طبقات شافعیه: ۱/۲۰۱. ج - در ماده جهر در ذیل کشف الظنون: ۱/۳۸۸ جهر به بسم الله الرحمن الرحيم. د - در ماده جهر از کشف الظنون: ۱/۶۲۳. ه - فهرست ابن ندیم: ۲۹۹ و قرطبی در تفسیر بسم الله الرحمن الرحيم در کتاب تفسیرش: ۱/۹۵ می گوید: جماعتی روایت کرده اند به این که بسم الله الرحمن الرحيم از قرآن است.

دلایل عدم جزئیت بسم الله الرحمن الرحيم و جواب آنها

کسانی که گفته اند: «بسم الله جزء سوره نیست» به اموری استدلال کرده اند:

۱- راه اثبات قرآن، فقط تواتر است، پس آنچه در آن اختلاف باشد که آیا جزء قرآن است یا نیست؟ جزء قرآن نمی باشد و بسم الله از آن مواردی است که مورد اختلاف واقع شده است.

پاسخ:

اولاً: جزء قرآن بودن بسم الله به طور متواتر از اهل بیت (علیهم السّلام) نقل شده و فرقی بین تواتر از پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تواتر از اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) - بعد از آن که تبعیت از آنان واجب است - نمی باشد.

ثانیاً: اگر عده نا چیزی از فقها به جهت برخی شبهات بسم الله را جزء قرآن ندانند، به تواتر جزئیت آن از قرآن، زیانی نمی رسانند؛ زیرا شهادت جمع فراوانی از اصحاب رسول خدا بر این بوده که بسم الله جزء قرآن است. اضافه بر این، روایات فراوانی وجود دارد که به تواتر معنوی بر جزء بودن آن از قرآن، دلالت می کند.

ثالثاً: به تواتر ثابت شده است که رسول خدا هر وقت که سوره ای از قرآن را می خوانده بسم الله را هم با آن قرائت نموده؛ چون در مقام بیان شرعیات بوده و نگفته است که بسم الله جزء قرآن نیست؛ از این رو، قطعاً ثابت می شود که بسم الله جزء قرآن است

ص: ۳۹

و البتّه بر جزئیّت آن نسبت به سوره دلالت نمی کند، امّا روایات گذشته دلالت می کنند که بسم الله جزء سوره است تا چه رسد به اخبار فراوانی که از طریق اهل سنّت و اهل بیت (علیهم السّلام) روایت شده اند. و معلوم است که جزء سوره بودن، با خبر واحد صحیح هم ثابت می شود و لازم نیست که این جا هم تواتر باشد.

۲- مسلم در صحیح خود از ابو هریره روایت می کند که:

«از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود: خداوند فرموده: نماز را بین خود و بنده ام به دو نیمه تقسیم کرده ام؛ سهم بنده ام آن چیزی است که در خواست کند، پس اگر بنده بگوید: الحمد لله ربّ العالمین ، خداوند می فرماید: بنده ام مرا حمد کرد. و اگر بنده بگوید: الرحمن الرحیم ، خداوند می فرماید: بنده ام مرا تجلیل کرد. و اگر بنده بگوید: مالک يوم الدين ، خداوند می فرماید: بنده ام مرا بزرگ داشته و اگر بنده بگوید: ایاک نعبد و ایاک نستعین ، خداوند می فرماید: این بین من و بنده ام می باشد و برای اوست آنچه را که بخواهد. و اگر بنده بگوید: اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم غیر الغضوب علیهم ولا الضالین، خداوند می فرماید: این برای بنده ام است هر آنچه را که طلب نماید». (۱)

ص: ۴۰

۱- (۱) - صحیح مسلم، باب قرائت حمد در هر رکعت: ۹ / ۲؛ سنن ابی داوود، باب افرادی که قرائت بسم الله الرحمن الرحیم را در نماز ترک کردند: ۱ / ۱۳۰؛ سنن نسائی باب ترک قرائت بسم الله الرحمن الرحیم در حمد: ۱ / ۱۴۴.

توجیه استدلال در این روایت به این است که: بعد از آیه: اَیَّاکَ نَعْبُدُ و اَیَّاکَ نَسْتَعِینُ با قبل از آن، از نظر تعداد، مساوی است و اگر بسم الله جزء فاتحه باشد معنای صحیحی برای روایت تصوّر نمی شود؛ زیرا سوره فاتحه هفت آیه است. پس اگر بسم الله جزء آن باشد، آنچه که بعد از اَیَّاکَ نَعْبُدُ و اَیَّاکَ نَسْتَعِینُ قرار گرفته دو آیه است و معنای آن این است که قبل از آیه: اَیَّاکَ... دو برابر ما بعد آن می باشد و در این صورت، سوره فاتحه به دو نصف از نظر عدد، تقسیم نشده است.

پاسخ:

اولاً: این روایت از علا روایت شده است و در توثیق و تضعیف علا اختلاف است. (۱)

ثانیاً: اگر دلالت این روایت کامل باشد، با روایات فراوان و صحیح گذاشته که دلالت می کردند بر این که فاتحه با بسم الله - نه بدون آن - هفت آیه است، تعارض دارد.

ثالثاً: در روایت مذکور، استفاده نمی شود که تقسیم بر حسب الفاظ است بلکه ظاهر این است که تقسیم بر حسب معناست، پس مقصود و مراد، عبارت است از این که: اجزای نماز چه آن که به پروردگار مربوط است و چه آن که به بنده بر اساس مدلول و معناست.

ص: ۴۱

رابعاً: اگر فرض کنیم که تقسیم بر اساس الفاظ است، اما چه دلیلی دارد که به حسب عدد آیات است، شاید به حساب کلمات باشد؛ زیرا کلماتی که پیش از آیه: اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَاِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ و بعد از آن است، با محاسبه بسم الله و حذف تکراریها ده کلمه می باشد.

۳- روایت ابو هریره می گوید:

«سوره کوثر سه آیه (۱) و سوره ملک، سی آیه است (۲) و چنانچه بسم الله جزء سوره باشد، عدد آنها زیادتر می شد».

پاسخ: روایت ابو هریره در سوره کوثر - بر فرض صحیح بودن سند آن - با روایت گذشته انس، معارض است و روایت انس را به جز موطاً مالک، (۳) همه صحاح آن را تلقی به قبول کرده اند؛ بنابراین، روایت ابو هریره یا کنار گذاشته شده، یا به آیات خاص سوره تأویل می شود؛ زیرا که بسم الله بین همه سوره ها مشترک است و جواب از روایت او در سوره ملک هم از همین جواب استفاده می شود.

ص: ۴۲

۱- (۱) - در کتب روایت، به این روایت برخورد نکردیم.

۲- (۲) - مستدرک حاکم: ۱/ ۵۶۵؛ صحیح ترمذی، باب فضل سوره ملک: ۱۱/ ۳۰؛ کنز العمّال، فضائل سوره ها و آیات: ۱/ ۵۱۶، ۵۲۵.

۳- (۳) - تیسیر الوصول: ۱/ ۱۹۹.

وجوب قرائت بسم الله الرحمن الرحيم در نماز

کسی که سیره پیغمبر اسلام و عمل اصحاب و تابعین و فقهای دور اول را بررسی کند، برایش به طور واضح آشکار می شود که آنان به قرائت بسم الله در نماز ملتزم بوده اند و روایات فراوانی در این زمینه موجود است که به گویاترین آنها اکتفا می کنیم:

الف - ام سلمه می گوید:

«پیغمبر (صلی الله علیه و آله) سوره را به این صورت قرائت می کرد: بسم الله الرحمن الرحيم * الحمد لله رب العالمین... تا آخر سوره». (۱)

و در روایتی، قرائت رسول خدا از ام سلمه پرسیده شد، جواب داد: «قرائتش را به طور (تقطیع) آیه آیه می خواند: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ...». (۲)

ب- ابن عباس می گوید:

«روش پیغمبر (صلی الله علیه و آله) این بود که نمازش را با بسم الله آغاز و افتتاح می کرد». (۳)

ج- جابر می گوید:

ص: ۴۳

۱- (۱) - مستدرک حاکم و خلاصه آن: ۲/ ۲۳۲.

۲- (۲) - مستدرک احمد: ۶/ ۳۲۰؛ سنن ابی داوود: ۴/ ۳۷۱، کتاب قرائات و حروف؛ سنن بیهقی: ۲/ ۴۴.

۳- (۳) - سنن ترمذی: ۲/ ۴۴، ابواب نماز؛ الدر المنثور: ۱/ ۸.

«رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به من فرمود: وقتی که به نماز می ایستی، چگونه قرائت می کنی؟ گفتم: می خوانم: الحمد لله رب العالمین: فرمود: (بگو): بسم الله الرحمن الرحیم». (۱)

د- نافع می گوید:

«عمر وقتی می خواست نمازش را شروع کند بسم الله را در (فاتحه) ام القرآن و سوره ای را که بعد از آن می خواند، قرائت می کرد». (۲)

ه- ابو هریره می گوید:

«رسول خدا(صلی الله علیه و آله) وقتی که برای مردم نماز جماعت می خواند، با بسم الله شروع می کرد. و نیز می گوید: بسم الله آیه ای از کتاب الله است، برای اثبات آن، فاتحه الکتاب را بخوانید، خواهید دید که بسم الله آیه هفتم آن است». (۳)

و- قتاده می گوید:

«از انس بن مالک پرسیده شد: قرائت رسول خدا چگونه بود؟ انس گفت: با مد بود، سپس بسم الله الرحمن الرحیم را قرائت نمود و گفت: بسم الله الرحمن الرحیم با مد خوانده شوند». (۴)

ص: ۴۴

۱- (۱) - الدرّ المنثور: ۸ / ۱ از دارقطنی و بیهقی در شعب الایمان.

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۴۷ / ۲؛ سیوطی: ۸ / ۱ از طبرانی در اوسط.

۳- (۳) - سنن بیهقی: ۴۷ / ۲؛ الدرّ المنثور: ۳ / ۱.

۴- (۴) - صحیح بخاری، کتاب فضائل قرآن/ باب مدّ قرائت: ۱۵۶ / ۳؛ سنن بیهقی: ۴۳ / ۲، باب افتتاح قرائت با بسم الله الرحمن الرحیم در نماز.

ز- ابو هريره می گوید:

«پیغمبر خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: وقتی که حمد را قرائت می کنید بسم الله را قرائت نمایید؛ زیرا حمد، امّ القرآن و امّ الكتاب و سبع مثانی است و بسم الله یکی از آیات آن می باشد». (۱)

در روایتی آمده که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

« الحمد لله ربّ العالمین هفت آیه است، یکی از آنها بسم الله است و بقیه آن را مانند حدیث قبل به شمار آورده است». (۲)

ح- ابو هريره می گوید:

«با پیغمبر در مسجد بودم که دیدم مردی وارد مسجد شد و نمازش را با استعاذه شروع کرد و بدون خواندن بسم الله، با الحمد لله ادامه داد. پیغمبر خدا که این را شنید، به آن مرد فرمود: خودت نمازت را باطل کردی، آیا نمی دانی که بسم الله جزء حمد است؟ هر کس آن را ترک کند، آیه ای را ترک نموده است و هر کس آیه ای را ترک کند نمازش را تباه ساخته است». (۳)

اصحاب، تابعین و فقها هم بسم الله را جزء حمد می دانستند:

ص: ۴۵

۱- (۱) - سنن بیهقی: ۴۵ / ۲؛ الدرّ المنثور: ۳ / ۱.

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۴۵ / ۲؛ الدرّ المنثور: ۳ / ۱.

۳- (۳) - الدرّ المنثور: ۷ / ۱.

الف - بیهقی از عبد خیر نقل می کند که:

«از علی (علیه السلام) از سبع مثنائی پرسیده شد، فرمود: سوره حمد است. گفته شد: سوره حمد شش آیه است، پاسخ فرمود: بسم الله آیه است.» (۱)

ب- علی (علیه السلام) وقتی که می خواست نمازش را شروع کند، با بسم الله شروع می نمود و می فرمود:

«هر کسی که بسم الله را قرائت نماید، کارش ناقص است و می فرمود: بسم الله کمال سبع مثنائی است.» (۲)

ج- از ابن عباس روایات متعددی نقل شده که در برخی از آنها تأکید و تفسیر بعض دیگر می باشد که ما به دو روایت مختصر از آنها اکتفا می کنیم:

۱- ابن عباس در مورد

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي می گوید:

«منظور، ام القرآن است که بسم الله یکی از هفت آیه آن می باشد.»

ابن عباس گفته:

«خداوند، آن را برای شما نازل کرده که برای پیشینیان شما چنین نکرده است.»

حاکم نیشابوری می گوید:

ص: ۴۶

۱- (۱) - سنن بیهقی: ۲ / ۴۵؛ الدر المنثور: ۳ / ۱.

۲- (۲) - الدر المنثور: ۱ / ۷؛ کنز العمال: ۲۵ / ۳۷۵، ۱۹۱.

«این روایت، بر اساس معیارهای بخاری و مسلم، روایت صحیحه است و ذهبی هم آن را تأیید کرده است».

۲- ابن عباس می گوید:

«سبع مثانی، همان فاتحه الكتاب است و بسم الله جزء هفت آیه می باشد، سپس از راوی سؤال شد که آیا ابن عباس به تو گفته که بسم الله آیه ای از کتاب الله است؟ جواب داد: آری، ابن عباس خبرم داده و خودش در هر دو رکعت نماز، آن را می خواند».^(۱)

د- نافع از عبد الله بن عمر نقل می کند که امّ الكتاب را با بسم الله افتتاح می کرد.^(۲)

او وقتی که نمازش را می خواست آغاز نماید، الله اکبر می گفت، سپس بسم الله و الحمد لله را قرائت می کرد و وقتی که از سوره حمد فارغ می شد بسم الله را می گفت. نافع می گوید: ابن عمر می گفت: اگر بسم الله قرائت نشود، پس چرا در مصحف، مکتوب شده است؟^(۳)

ه- محمد بن کعب قرظی می گوید:

«فاتحه الكتاب با بسم الله هفت آیه است».^(۴)

ص: ۴۷

۱- (۱) - مستدرک حاکم و خلاصه آن: ۱ / ۵۵۱؛ سنن بیهقی: ۲ / ۴۸ - ۴۷.

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۲ / ۴۹ - ۴۸.

۳- (۳) - سنن بیهقی: ۲ / ۴۴؛ الدرّ المنثور: ۱ / ۷.

۴- (۴) - الدرّ المنثور: ۱ / ۸ از ابی عیید.

و- بیهقی می گوید:

«برای ما از فقهای مکه، عطا، طاووس، مجاهد و سعید بن جبیر روایت شده که بسم الله باید بلند خوانده شود». (۱)

ز- در مصنف عبد الرزاق، باب قرائت بسم الله آمده است:

«... از پدرم و اصحاب دیگر و تابعین نقل شده که آنها بسم الله را قرائت می کرده اند». (۲)

اهل بیت (علیهم السلام) و تمام پیروان آنان اجماع دارند بر اساس آنچه از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روایت می کنند که بسم الله آیه ای از آیات سوره های قرآن است و قرائت آن در حمد و سوره نماز و بلند خواندن آن در نماز های جهریه واجب است. (۳)

وجوب بلند خواندن بسم الله الرحمن الرحيم در نماز

الف - ابو هریره می گوید:

«رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: جبرئیل نماز را به من تعلیم داد، سپس بلند شد و تکبیر گفت و پس از آن بسم الله را به جهر قرائت نمود». (۴)

ص: ۴۸

۱- (۱) ۱- سنن بیهقی: ۵۰/۲.

۲- (۲) ۲- مصنف عبد الرزاق، کتاب نماز، باب قرائت بسم الله الرحمن الرحيم: ۹۱ / ۱ - ۹۰.

۳- (۳) ۳- خلاف، شیخ طوسی: ۳۲۸ / ۱؛ جواهر الکلام: ۲۹۶ / ۹.

۴- (۴) ۴- الدرّ المثور: ۷ / ۱.

ب- عائشه می گوید:

«رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بسم الله را بلند می خواند».^(۱)

ج- علی ابن ابی طالب(علیه السلام) می گوید:

«رسول خدا بسم الله را در هر دو سوره بلند می خواند».^(۲)

د- ابو طفیل می گوید:

«از علی ابن ابی طالب(علیه السلام) و عمار شنیدم که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بسم الله را در نمازهای واجب در فاتحه الکتاب، بلند می خوانده است».^(۳)

ه- ابو هریره می گوید:

«رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بسم الله را در نمازش بلند می خواند، اما مردم آن را ترک کردند».^(۴)

ز- ابو طفیل می گوید:

« شنیدم که رسول خدا بسم الله را بلند می خواند».^(۵)

ح- انس بن مالک می گوید:

ص: ۴۹

۱- (۱) - الدرّ المنثور: ۸/۱ .

۲- (۲) - الدرّ المنثور: ۸/۱ .

۳- (۳) - الدرّ المنثور: ۸/۱ .

۴- (۴) - سنن بیهقی: ۴۷/۲؛ مستدرک حاکم: ۲۳۲/۱؛ الدرّ المنثور: ۸/۱ .

۵- (۵) - الدرّ المنثور: ۸/۱ .

«رسول خدا بسم الله را بلند می خواند».^(۱)

ط- ابن عمر می گوید:

«پشت سر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و ابو بکر و عمر نماز خواندم، همه بسم الله را بلند می خواندند».^(۲)

ی - عسقلانی می گوید:

«پشت سر معتمر بن سلیمان، نماز صبح و مغرب را که به شمارم نمی آمد، به جماعت خواندم، او بسم الله را قبل و بعد از فاتحه الکتاب بلند می خواند و شنیدم معتمر می گوید: پیوسته به نماز پدرم اقتدا می نمایم و پدرم گفت: پیوسته به نماز انس اقتدا می نماید و انس بن مالک گفت: پیوسته به نماز پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) اقتدا می نمایم».^(۳)

ک- حاکم از انس روایت می کند:

«پشت سر پیامبر(صلی الله علیه و آله) و ابوبکر و عمر و عثمان و علی(علیه السلام) نماز خواندم، همه آنها بسم الله را بلند می خواندند».

حاکم می گوید: این حدیث را به عنوان شاهد برای احادیث قبلی ذکر کردم؛ زیرا در احادیثی که ذکر کردیم، تعارض است با حدیث قتاده که بزرگان اهل حدیث، آن را روایت می کنند و در آن باب روایاتی که از امیرالمؤمنین عثمان نقل شده باقی ماند.

ص: ۵۰

۱- (۱) - مستدرک حاکم: ۱/ ۲۳۳.

۲- (۲) - الدرّ المنثور: ۸/۱ از دار قطنی.

۳- (۳) - مستدرک حاکم و خلاصه آن: ۱/ ۲۳۴.

سپس نام جمعی از صحابه را که روایت، آنها را ذکر نکرده می برد و می گوید: تمام آن روایتها نزد من معتبر است و آنها را به خاطر این که کلام طولانی نشود، ترک نمودم». (۱)

علاوه بر روایات گذشته ای که از اقتدا کنندگان به جماعت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و خلفا روایت شد، روایات دیگری ذکر می کنیم از کسانی که اقتدا به نماز جماعت بعضی از خلفا کرده و ملاحظه کرده اند که آنها بسم الله را بلند می خوانند:

۱- عمر بن خطاب . عبد الرحمن بن ابزی می گوید:

«پشت سر عمر بن خطاب نماز خواندم و او بسم الله الرحمن الرحیم را بلند خواند». (۲)

۲- امام علی ابن ابی طالب (علیه السلام). شعبی می گوید:

«علی ابن ابی طالب (علیه السلام) را دیدم و پشت سرش نماز خواندم و شنیدم که بسم الله الرحمن الرحیم را بلند می خواند».

در تفسیر رازی - با سند خودش نقل می کند که - امام علی (علیه السلام) سوره را با بسم الله الرحمن الرحیم در نماز شروع می کرد و می فرمود:

«هر کس که آن را نخواند، کار نا تمامی را انجام داده است». (۳)

ص: ۵۱

۱- (۱) - مستدرک حاکم: ۱/ ۲۳۴.

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۲/ ۴۸.

۳- (۳) - سنن بیهقی: ۲/ ۴۹؛ تفسیر رازی: ۱/ ۱۹۶.

۳- عبد الله بن زبیر . ازرق بن قیس می گوید:

«پشت سر ابن زبیر نماز خواندم، پس قرائت کرد و بسم الله الرحمن و الرحیم را بلند خواند. بیهقی می گوید: این روایت از ابو هریره با سند صحیح از عبد الله بن زبیر برای ما نقل شده است».(۱)

علاوه بر این، در تفسیر ابن کثیر آمد که گفته:

«نسائی در سننش و ابن خزیمه و ابن حبان در صحاحشان و حاکم در مستدرکش نقل کرده اند که ابو هریره بسم الله و الرحمن الرحیم را در نمازش خواند و گفته است که نماز شبیه ترین نماز، به نماز رسول خداست و دارقطنی و خطیب و بیهقی و دیگران آن را تصحیح کرده اند».(۲)

و نیز دارقطنی در سننش از یحیی بن حمزه روایت می کند که:

«نماز مغرب را با مهدی خواندیم و بسم الله الرحمن الرحیم را بلند خواند . گفتم: ای امیر المؤمنین! چرا بلند خواندی؟ در پاسخ گفت: از پدرم، از ابن عباس چنین نقل شده که پیامبر(صلی الله علیه و آله) بسم الله الرحمن الرحیم را بلند می خواند. گفتم: ما هم از تو پیروی کنیم و آن را از تو نقل نماییم؟ گفت: آری».(۳)

ص: ۵۲

۱- (۱) - سنن بیهقی: ۲ / ۴۹.

۲- (۲) - تفسیر ابن کثیر: ۱ / ۱۶.

۳- (۳) - سنن دارقطنی: ۱ / ۲۰۴، ۲۰۳.

علاوه بر آن، بیهقی هم از ابن عبّاس روایت کرده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قرائت (حمد) را با بسم الله الرحمن الرحیم آغاز و افتتاح می کرد و آن را بلند می خواند و این مطلب دارای شواهدی از ابن عبّاس است که آنها را در کتاب خلافتیات ذکر کرده ایم». (۱)

بیهقی و ذهبی از ابن شهاب روایتی را نقل می کنند که روایت فوق را تأیید می نماید. ابن شهاب می گوید:

«سنت نماز این است که بسم الله الرحمن الرحیم خوانده شود، سپس فاتحه الكتاب، سپس بسم الله الرحمن الرحیم و سوره ای از قرآن و ابن شهاب گاهی اوقات سوره ای را با حمد می خواند و هر کدام را با بسم الله الرحمن الرحیم آغاز می نمود و می افزود: اولین کسی که در مدینه بسم الله الرحمن الرحیم را آهسته خواند، عمرو بن سعید بن عاص بوده؛ زیرا او مرد خجولی بوده است». (۲)

بکر بن عبد الله از ابن زبیر نقل می کند که:

«نمازش را با بسم الله الرحمن الرحیم شروع می کرده و می گفته: این تکبر است که نمی گذارد بسم الله الرحمن الرحیم گفته شود». (۳)

ص: ۵۳

۱- (۱) - سنن بیهقی: ۲ / ۴۷.

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۲ / ۵۰؛ تذکره الحفاظ: ۱ / ۱۱۰؛ الدر المنثور: ۱ / ۸.

۳- (۳) - سنن بیهقی: ۲ / ۴۹.

معاویه منشأ اختلاف در جزئیّت بسم الله الرحمن الرحیم است

با این همه روایات صحیح و موثق و صریح، مبنی بر این که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و خلفا و گروهی از اصحاب و تابعین همه بسم الله را در نمازشان بلند می خوانده اند و می گفتند بسم الله جزء حمد است و مرتباً تا دوران فقهای حرمین، امر می کردند مردم را که بسم الله را قرائت نمایند، امّا متأسفانه در مقابل این همه حقایق، روایاتی را در صحاح می یابیم که با روایات گذشته در تناقض می باشند؛ مانند روایات مسلم در صحیح، نسائی در سنن، احمد در مسند، از قتاده و او از انس بن مالک که می گوید:

«با پیغمبر (صلی الله علیه و آله)، ابو بکر، عمر و عثمان نماز خواندم، از هیچ یک از آنها نشنیدم که بسم الله الرحمن الرحیم را قرائت نمایند». (۱)

و مانند روایت سه نفر گذشته نیز از انس که گفته:

«پشت سر پیامبر (صلی الله علیه و آله)، ابو بکر، عمر و عثمان نماز خواندم و نمازشان را با الحمد لله... شروع می کردند و بسم الله الرحمن الرحیم را نه در اول حمد و نه در آخر آن، نمی خواندند». (۲)

ص: ۵۴

۱- (۱) - صحیح مسلم، کتاب نماز، حدیث ۵۲ و ۵۰؛ سنن نسائی، باب ترک جهر به بسم الله الرحمن الرحیم از کتاب افتتاح نماز: ۱/ ۱۴۴؛ مسند احمد: ۳/ ۲۷۸ و ۲۷۳ و ۱۷۷.

۲- (۲) - صحیح مسلم، کتاب نماز، حدیث ۵۲؛ سنن نسائی، کتاب افتتاح نماز، باب ۲۰؛ مسند احمد: ۳/ ۲۸۹، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۷۳، ۲۵۵، ۲۲۳، ۲۰۵، ۲۰۳.

و نیز مثل آنچه را که ترمذی و احمد از یزید بن عبد الله نقل می کنند که گفته:

«پدرم از من شنید که بسم الله الرحمن الرحيم قرائت را می کنم. گفت: ای پسر! این کار را نکن: زیرا من از هیچ یک از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و نیز از ابی بکر، عمر و عثمان نشنیدم که بسم الله الرحمن الرحيم را بخوانند، پس تو نیز بسم الله الرحمن الرحيم را نخوان، وقتی که می خواستی قرائت کنی، با الحمد لله رب العالمین شروع کن.» (۱)

و عبد الله همان عبد الله بن مغفل مزنی صحابی است که ساکن مدینه بوده، سپس عمر او را به بصره فرستاد تا مردم را تعلیم دهد (او در سال ۵۹ یا ۶۰ هجری زمان حکومت ابن زیاد فوت کرد) و پسرش که راوی از اوست، حال او مجهول است؛ بنابراین، طبیعی است که تناقض روایات، در شأن بسم الله و بلند خواندن آن، منجر به اختلاف در مکتب خلفا شود.

شافعی می گوید:

«بسم الله آیه ای از اوّل سورة فاتحه است. قرائت آن، با سورة فاتحه واجب است.»

مالک و اوزاعی می گوید:

ص: ۵۵

۱- (۱) - سنن ترمذی: ۴۳/۲؛ مسند احمد: ۸۵/۴؛ مصنف عبد الرزاق: ۸۸/۲.

« بسم الله از قرآن نیست و قرائت نمی شود - نه جهراً و نه سرّاً - (نه بلند، نه آهسته) مگر در قیام (نمازهای) ماه رمضان».

ابو حنیفه گفته:

«بطور آهسته خوانده می شود، نگفته آیا جزء سوره است یا نه؛ یعلی می گوید: سؤال کردم از محمد بن حسن راجع به بسم الله، پاسخ داد: آنچه بین الدفتین است، قرآن است. به او گفتم: پس چرا آهسته می خوانی؟ جوابی به من نداد».^(۱)

این روایات که با روایات وجوب قرائت بسم الله تناقض دارند، دارای علل و انگیزه هایی است که می فهماند این روایات، صحّت ندارند.

والبته هر یک از بیهقی در سنن و حاکم نیشابوری در مستدرک و رازی در تفسیرش درباره سند روایات بسم الله بحث و دقت لازم انجام داده اند و ذهبی هم در تلخیص مستدرک به آن اشاره کرده و شافعی هم در کتاب ام، بر مختار خود استدلال نموده است.

بابررسی روایات بسم الله و شرایط ویژه بعضی از روایات، پی به منشأ اختلاف روایات بسم الله می بریم.

ص: ۵۶

۱- (۱) - تفسیر رازی: ۱/ ۱۹۴؛ الأم: ۱/ ۱۰۷؛ مختصر المزنی: ۱۴.

الف - شافعی در ام و حاکم در مستدرک با دو سند و بیهقی در سنن خود با سه سند و رازی و سیوطی در تفسیرشان از انس بن مالک روایت کرده اند (لفظ روایت از حاکم است) که انس بن مالک می گوید:

«معاویه در مدینه قرائت نماز را بلند خواند. در امّ القرآن (سوره حمد) بسم الله الرحمن الرحيم را خواند ولی بسم الله الرحمن الرحيم را برای سوره بعد از فاتحه نخواند، وقتی که سلام نماز را تمام کرد، افرادی از مهاجرین و انصار که این را شنیده بودند، از همه طرف صدا زدند: ای معاویه! آیا نماز را دزدیدی یا فراموش کردی؟ معاویه بعد از این وقتی که نماز می خواند بسم الله الرحمن الرحيم را در سوره بعد از حمد، قرائت نمود و بعد از آن هنگامی که می خواست به سجده رود، الله اکبر می گفت. حاکم می گوید این حدیث بر اساس معیارهای مسلم صحیح است.

و نیز حاکم می گوید:

قتاده تدلیس می کند و از هر کس نقل می نماید و اگر چه حدیث قتاده در صحیح وارد شده است، اما بر ضد و خلاف آن، شواهد زیادی است که یکی از آنها همان روایاتی است که ما در قرائت بسم الله الرحمن الرحيم ذکر کردیم.

ذهبی هم قول حاکم را در باره قتاده تأیید کرده و گفته است که: «قتاده تدلیس می کند».

فخر رازی بعد از ذکر این حدیث می گوید:

این خبر دلالت بر این دارد که اصحاب بر این که بسم الله الرحمن الرحيم جزء قرآن و فاتحه است و بهتر است که بلند خوانده شود، اجماع دارند». (۱)

ب- بیهقی با سه سند و شافعی با دو سند از عبد الله بن عثمان، از خثیم، از اسماعیل بن عبید بن رفاعه، از پدرش نقل می کنند که:

«معاویه به مدینه آمد و نماز را بدون بسم الله الرحمن الرحيم خواند و وقتی که خم و یا بلند می شد، تکبیر نمی گفت. مهاجرین و انصار بعد از نماز، ندا سر دادند: ای معاویه! آیا از نمازت دزدیدی؟ بسم الله الرحمن الرحيم و تکبیر را چه کردی؟ معاویه وقتی نماز دیگری خواند، بسم الله الرحمن الرحيم و تکبیر را به زبان آورد». (۲)

نماز بدون بسم الله الرحمن الرحيم معاویه

عبد الله بن ابی بکر بن حفص بن عمر بن سعد می گوید:

ص: ۵۸

۱- (۱) - الأم: ۱۰۸/۱؛ مستدرک حاکم و خلاصه آن: ۲۳۳/۱؛ سنن بیهقی: ۲/۵۰-۴۹؛ تفسیر رازی: ۱/۱۹۹-۱۹۸؛ الدر المنثور: ۸/۱

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۲/۵۰-۴۹؛ الأم: ۱۰۸/۱.

«معاویه نماز عشا را بدون بسم الله الرحمن الرحيم برای اهل مدینه خواند و بعد از نماز، بعضی از مهاجرین وانصار که آن را شنیده بودند، او را بلند صدا کردند و گفتند: ای معاویه! آیا از نماز دزدیدی، یا فراموش کردی؟ بسم الله الرحمن الرحيم چه شد؟» (۱).

این خبر، ابهام بعضی از روایات گذشته را برای ما روشن می کند که در واقع علت نگفتن بسم الله الرحمن الرحيم همان چیزی بوده که در روایت ابن زبیر آمده بود؛ این که فقط تکبر مانع قرائت بسم الله الرحمن الرحيم می باشد.

و همچنین کلام ابن شهاب، روشنگر همان معنا است که گفت:

«اَوَّلُ كَسِيٍّ كَمَا فِي مَدِينَةِ بَسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ رَا اَهْسَتْهُ خَوَانِدٌ، عَمْرُو بِنِ سَعِیْدِ بِنِ عَاصٍ بُوْدَ كَمَا فِي مَرْدِ خَجَالْتِي بُوْدَ» (۲).

واقعاً نمی دانم از چه کسی حیا می کرد که در نمازهای جهریّه که حمد و سوره در آنها بلند خوانده می شود - بسم الله الرحمن الرحيم آن را آهسته خواند (اگر به خاطر حیا بود، پس همه حمد و سوره را باید آهسته می خواند، نه فقط بسم الله الرحمن الرحيم را) و شاید او از معاویه و امویان حیا می کرد؛ زیرا معاویه آن را نخواند و از سوی دیگر از مهاجرین و انصار حیا می کرد که آن را ترک نماید، پس بسم الله الرحمن الرحيم را بلند نخوانده است!!

ص: ۵۹

۱- (۱) - مصنف عبد الرزاق: ۲ / ۹۲؛ کنز العمال: ۴ / ح ۴۴۹۴.

۲- (۲) - سنن الکبری: ۲ / ۵۰؛ تذکره الحفاظ: ۱ / ۱۱۰ و ذهبی جمله: (و او مرد خجالتی بود را حذف کرده است).

وهمچنان که سیوطی در اتقان نقل کرده است که گفته:

«ابن خزیمه و بیهقی در کتاب المعرفه با سند صحیح به استناد از سعید بن جبیر، از ابن عباس روایت کرده اند به این که شیطان بزرگترین آیه قرآن؛ یعنی بسم الله الرحمن الرحیم را از مردم دزدیده است».^(۱)

و بیهقی در سنن، روایت را با این عبارت نقل می کند که:

«شیطان، بزرگترین آیه قرآن را از اهل قرآن دزدیده است».^(۲)

یحیی بن جعهده می گوید:

«شیطان آیه بسم الله الرحمن الرحیم را از پیشوایان امت، با نیرنگ دزدیده است».^(۳)

زهری با بسم الله الرحمن الرحیم نمازش را شروع می کرد و می گفت:

«آیه ای از کتاب خداست که مردم آن را ترک کرده اند».^(۴)

ص: ۶۰

۱- (۱) - اتقان: ۸۰ / ۱؛ الدر المنثور: ۷ / ۱.

۲- (۲) - سنن بیهقی: ۵۰ / ۲؛ مصنف عبد الرزاق: ۹۲ / ۲.

۳- (۳) - مصنف عبد الرزاق: ۹۱ / ۲.

۴- (۴) - او می گفت: از سنت نماز است که اول بسم الله الرحمن الرحیم و سپس حمد و سپس بسم الله الرحمن الرحیم سپس سوره ای بخوانند؛ (تذکره الحفاظ: ۱ / ۱۱۰؛ مصنف عبد الرزاق: ۹۱ / ۲).

مقصودشان از این که شیطان بسم الله الرحمن الرحيم را با نیرنگ دزدید، این است که مردم آن را در نماز ترک کردند.

از آنچه که گذشت، به قول ابن عباس می رسیم و همان را نتیجه می گیریم که گفت:

«مسلمانان در حرم مکه و مدینه از زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) تا خلافت معاویه بسم الله الرحمن الرحيم را با سوره ها می خواندند - همچنان که در مصحفها می نوشتند - ولی معاویه در زمان خلافتش در شام بسم الله الرحمن الرحيم را در نماز، با سوره نمی خواند، وقتی که به مدینه آمد و در مسجد النبی (صلی الله علیه و آله) نماز جماعت خواند، بر اساس عادتش - که ترک بسم الله الرحمن الرحيم بود - بدون بسم الله الرحمن الرحيم خواند، مهاجرین و انصار به او اعتراض کردند که آیا دزدیدی؟ یا فراموش کردی؟! لکن معاویه نماز بعدی را با بسم الله الرحمن الرحيم خواند، اما از اخبار چنین استفاده می شود که او وقتی به شام برگشت، به همان عادت اولیه اش نماز می خواند و بسم الله الرحمن الرحيم قرائت نمی نمود و خلفای بنی امیه بعد از او هم از او پیروی نمودند.

ابن زبیر در وصف کار معاویه و پیروانش می گوید:

«تکبر آنان مانع از قرائت بسم الله الرحمن الرحيم می باشد».

و این عمر در حالی که بر علیه آنان استدلال می نمود، گفت:

«اگر بناست خوانده نشود، پس چرا در قرآن نوشته شده؟».

و اما اهل حرم مکه و مدینه همچنان بسم الله الرحمن الرحيم را قرائت می کردند تا این که عمرو بن سعید بن عاص والی حرمین شد و او اول کسی بود که بسم الله الرحمن الرحيم را در مدینه آهسته خواند؛ از طرفی حرمت معاویه را رعایت کرد و بلند نخواند و از طرفی، مهاجرین و انصار را رعایت کرد، آهسته خواند و بعد از آن که رقیبشان ابن زبیر در مکه از بین رفت و موقعیت بنی امیه قوی شد، برخی از روایات به تأیید روش معاویه جعل شد. در نتیجه در تشکیلات و مکتب خلفاء اختلاف افتاد؛ گروهی آن را می خوانند و گروهی به تبعیت از روش معاویه آن را ترک می نمایند؛ خواه در حرمین باشد و یا مکان دیگر و این اختلاف، همچنان باقی است.

نتیجه و خلاصه بحث

دانستیم که بسم الله الرحمن الرحيم آیه ای از قرآن و جزء هر سوره است و قرائت آن در اول حمد و اول هر سوره در نماز، واجب است و باید در نمازهای جهریه بلند خوانده شود و سیره رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اصحاب آن حضرت، بر این بوده است و منشأ اختلاف در این زمینه، معاویه ابن ابی سفیان می باشد که در شام،

ص: ۶۲

بدون بسم الله الرحمن الرحيم می خواند و در مدینه یک نماز را بدون بسم الله خواند و مسلمانان به او اعتراض کردند که چرا از نماز دزدیدی؟ و همین اعتراض، بزرگترین دلیل است بر این که در صدر اسلام بسم الله الرحمن الرحيم بدون شک جزء قرآن و نماز بوده است و معاویه منشأ اختلاف و برهم زنده سیره رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

